

O'QUVCHILARNI KASBGA YO'NALTIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI TAXLILI HAQIDA

Mamarasulova Gulnoza Baxtiyorovna

Samarqand viloyati, Oqdaryo tumani 35 - umumta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7699392>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarni kasbga yo'naltirishning psixologik mexanizmlari taxlili haqida so'z yuritilgan va tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: psixolog, kasb, kasb tanlash, kasbga yo'naltirishda, sotsiolog.

ОБ АНАЛИЗЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ МЕХАНИЗМОВ ПРОФОРИЕНТАЦИИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В данной статье рассматриваются и анализируются психологические механизмы профориентации учащихся.

Ключевые слова: психолог, профессия, выбор профессии, в профориентации, социолог.

PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF ORIENTATION OF STUDENTS IN THE PROFESSION ABOUT THE PSEUDONYM

Abstract. This article discusses and analyzes the psychological mechanisms of orientation of students in the profession.

Keywords: psychologist, profession, choice of profession, orientation in the profession, sociologist.

O'qituvchilar va psixologlar tomonidan o'quvchilarini kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil qilish umumta'lim maktabi ishining tarkibiy qismidir. Ma'lumki, agar kasb to'g'ri tanlangan bo'lsa, inson uchun mehnat quvonch ijodiy ilhom manbaiga aylanadi, bu esa inson uchun ham, jamiyat uchun ham foydalidir.

Shu o'rinda pedagoglarimiz ta'kidlaganidek, kishining o'zi xohlagan kasbni erkin tanlashi nihoyatda katta ahamiyatga ega. Inson sevgan ishi bilan shug'ullansa, u bu ishdan xursand bo'lishi, qanoat hosil qilishi, ko'p tashabbus ko'rsatishi, charchamay g'ayrat bilan ishlashi mumkin. Yoshlarning kasb-hunarga layoqatini o'rganish uchun ularning aqliy, jismoniy qobiliyatlarini bilish, malaka va ko'nikmalarini o'rganish lozim.

Kasb tanlash- jiddiy va mas'uliyatli ishdir. O'z hayot yo'lini jiddiy suratda belgilab olish- oson ish emas. Buning uchun uzoq vaqt, maxsus tayyorgarlik ko'rish talab etiladi.

Yoshlarni mustaqil mehnat faoliyatiga puxta tayyorlash va ularning kasb- hunarini o'z qobiliyatlariga yarasha to'g'ri tanlashlariga erishish uchun maktab o'qituvchilarining pedagogik mahorati, bilim saviyasi, didaktik qobiliyatlar yuksak bo'lishi, fan asoslarini turmush bilan bog'lab o'rganilishi, to'g'rak va qo'shimcha, yordamchi kurslar oqilona uyushtirilishi, maktablarda kasb- hunar to'g'risida ma'ruzalar o'qilishi, suhbatlar, munozaralar o'qilishi, sayohatlar, uchrashuvlar, kasb- hunar fotoko'rgazmalari tashkil qilishlari zarur.

Kasbga nisbatan qiziqishni vujudga keltirish o'qituvchining pedagogikfaoliyati bilan bevosita bog'liqdir. Mehnat ta'limini turmush bilan bog'lash, uyg'unlashtirish, o'quvchilarning individual- tipologik, yosh davrlari xususiyatlari, texnik qobiliyatlari, intellektual darajalari va imkoniyatlarini hisobga olish ijobiy samara beradi. Chunki har bir kasb- hunar shaxsdan irodaviy

zo`r berishni, aqliy jiddiylikni va sinovlarga bardosh bera oladigan yigit- qizlarnigina mazkur tanlangan kasbga nisbatan yaroqli deb topiladi.

O`quvchini u yoki bu kasbga maqsadli yo`naltirishdjan avval uning shaxsini o`rganish lozim. Buning uchun uni kuzatish o`quvchining maktabdagi, jamoat joylaridagi, oila va mehnatdagi amaliy harakatlarini tahlil qilish, so`rovnoma o`tkazish, suhbat, test, olish mumkin. Kasb tanlash faoliyatini oqilona tashkil etish uchun mamlakatimiz qaysi soha mutaxassislariga muhtojligini nazarda tutish va shunga yarasha maktab o`quvchilarini ularning mayli, intilishi, qiziqishi, imkoniyati, aqliy va jismoniy qobiliyatlariga qarab, hamda u yoki bu kasbga yaroqligini aniqlab, so`ng kasbga yo`llash kerak.

Kasbga yo`naltirishda turli kasblar, ularga qo`yiladigan talablar, bu kasbni qayerda egallashlari mumkinligi to`g`risida o`quvchilarga ma`lumot berish katta ahamiyatga ega.

Kasb mahorati va insoniy tafakkurning rivojlanishi, fandagi mavjud muammolarni va ularni hal etish yo`llarini ko`ra bilish qobiliyati, bularning hammasi muammoli- evristik saviyadir. Shu o`rinda o`quvchilarning kasbga yo`naltirishning nazariy va amaliy aspektlarini ko`rib chiqamiz:

-kasbga yo`naltirishning nazariy aspekti kasb faoliyatining barcha tomonlari to`g`rsidagi chuqur bilimlarning shakllanishi, shu bilimlarga tayangan holda ta`lim olishni, nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish va buning aksi bo`lgan amaliyotning nazariyaga ko`chiriy yo`llarini o`rganishni nazarda tutadi.

-kasbga yo`naltirishning amaliy aspekti esa egallagan bilimlarni hayotiy faoliyatning ma`lum bir sohasida qo`llashni o`rganishdan iboratdir.

-bu esa yoshlarni biror kasbni tanlashga ongli munosabatda bo`lishga tayyorlaydi. O`quvchilar kasblar to`g`rsidagi ma`lumotlarni, bilimlarni faqat maktabda emas, balki ommaviy axborot vositalaridan, tanishlari, qarindoshlardan ham bilib oladilar. Yuqoridagilarni hisobga olgan holda yoshlarni kasbga yo`naltrishda quyidagilarga e`tibor berish lozim bo`ladi.

-o`quvchilarning faolligi, havaslari, intilishlari, xohishlari, motivlari, ezgu-niyatlari xusuan kasbkorga bo`lgan qiziqishlarini vaqtida aniqlash.

-o`quvchilarning individual tipologik xususiyatlari, yoshi va jinsini hisobga olgan holda ularning har birini oqilona kasbga yo`llash;

-kasb tanlash faoliyatini oqilona tashkil etish uchun mamlakatimiz qaysi soha mutaxassislariga muhtojligini nazarda tutish va shunga yarasha ularning aqliy va jismoniy qobiliyatlariga qarab, hamda u yoki bu kasbga yaroqligini aniqlab, so`ng kasbga yo`llash kerak;

-ota onalar bilan mustahkam aloqa o`rnatish;

-kasbga yo`naltirish bo`yicha konsiliumlar uyushtirish lozim bo`ladi.

O`quvchi yoshlarni kasbga yo`naltirish – yoshlarga kelajakda o`z kasblarini aniqlab olish uchun yordam qaratilgan ijtimoiy- iqtisodiy, psixologik, pedagogik, tibbiy-biologik va ishlab chiqarish- texnik tadbirlarning asoslangan tizimi hisoblanadi. Yoshlar mehnatining mazmuni mamlakat oldida turgan ijtimoiy,siyosiy va iqtisodiy vazifalar, viloyat va tumanlardagi kadrlarga bo`lgan ehtiyoj, o`quvchi yurtlarining ichki imkoniyatlari va talablari asosida belgilanadi.

Kasbga yo`naltirish deganda, yoshlarni hohish moyilligi va shakllangan qobiliyatlariga yarasha hamda xalq xo`jaligini, umuman jamiyatning mutaxassislarga ehtiyojlarini hisobga olib ishga joylashtirish jarayonini optimallashtirishga qaratilgan psixologik pedagogik, tibbiy tadbirlar kompleks tushuniladi.

O`quvchi o`zini-o`zi real baholashi va ijtimoiy talablarni istiqbolli baholashga psixologik jihatdan tayyormi?- degan savolga “O`quvchining kasb tanlashga oid so`rovnoma” javob bo`lishi mumkin. Psixolog va sotsiologlarning ko`p sonli ma`lumotlariga ko`ra, o`quvchilarning anchagina qismi maktabni tugatish davriga kelib ma`lum kasbiy maqsadlarga ega bo`lmaydi. Umumtalim amaliyotchi psixiologlarning tadqiqotlari asosida to`plangan ma`lumotlarga ko`ra, so`rovda qatnashgan yuqori sinf o`quvchilarining 40% oliy o`quv yurtida chet tili xususan ingliz tili yo`nalishi bo`yicha o`qimoqda ekanini bildirgan. Ular til bilish kasb emas, ta`lim madaniyat belgisi ekanligini o`ylab ham ko`rmaganlar.

Buning asosiy sabablaridan biri o`quvchilar kasblar olamini yaxshi bilmasligidir. 8- sinf o`quvchilari bilan o`tkazilgan so`rovlar shuni ko`rsatadiki, har bir o`quvchi o`rtacha 20-23 ta kasb borligini ayta olgan. Hozirgi kunda 40 mingdan ziyod kasb borligini hisobga olsak, bu kasblar haqida bilim darajasini past ekanligini oydinlashtiradi.

Adekvat kasb tanlashni qiynlashtiruvchi yana bir sabab, bu o`quvchilarda shaxsiy pozitsiya, ustanovka, qiziqish va maqsadga yo`nalganlik kabi jarayonlarning to`liq shakllanmaganligi hamda psixologik bilimlar pastligi, o`z qobiliyatlari, individual- psixologik xususiyatlari, moyilliklari haqida ma`lumot yetarli emasligidir. O`zini-o`zi anglamaslik kasbiy o`zlikni belgilashda asosiy qiynchiliklarni kelitirib chiqaradi.

Ayrim o`quvchilar ifodalangan qiziqish, qobiliyat va moyillikka ega emasligiga ishonsa, boshqalari naqadar ko`p qiziqish va qobiliyatga egaki, tanlaydigan kasblar doirasini cheklashga qiynaladi. Uchinchilari, ma`lum kasbiy maqsadlarga ega, biroq egallamoqchi bo`lgan kasbga mos bo`lgan sifatlarga ega emas. O`quvchilarning aksariyat ko`pchiligi xatto ota- onalar ham ko`pincha kasb tanlashda mehnat faoliyatiga asosiy e`tibor bermasdan, balki ta`lim muassasasini yoki o`quv faoliyatini hisobga olib tanlashni mo`ljallaydilar.

Bu tanlov u yoki bu fanga qiziqishga asoslanadi. Aslida esa o`quv va mehnat faoliyati orasida tegishli fan doirasida katta tafovvut mavjud. Kasbiy o`zlikni anglash jarayonidan oldin katta o`smir va o`spirinlik davrida kamdan-kam o`quvchi u yoki bu kasbni egallay olish imkoniyatlari haqida o`ylaydi, kasblar haqida esa tashqi atributlar kiyim bosh, o`zini tutish va shu kabilarga qarab fikr yuritadi.

Bu yoshdagi bolalarda ko`pincha barqaror qiziqish va moyilliklar bo`lmaydi. Aynan shu davrda 8-7-sinf o`quvchilarini kasblar dunyosi bilan tanishtirish turli faoliyat turlarida o`zini sinashga imkoniyat berish lozim. Shu sabali ham aynan ushbu yosh davrida yuzaga kelgan qiziqishlar kelgusi kasbiy tanlov uchun asos bo`ladi.

9-sinfdan boshlab kasb tanlash va unga tayyorgarlik dolzarb bo`lgach, o`quvchilar bo`ljak kasbi haqida jiddiy o`ylay boshlaydi o`zining psixologik va psixofiziologik “zahiralarni” baholashga urinadi. Maktab o`quvchisi o`quv fanlarini yangidan avvalo, bo`ljak kasbi uchun zarurligi nuqtai- nazardan baholashni boshlaydi.

Bu holda kattalarning asosiy vazifasi o`quvchiga o`zini bilishda o`z imkoniyatlari, xulq-atvori va motivlarini individual psixofiziologik imkoniyatlarini tushinishda yordamlashishi va bu bilimlardan kasbiy o`z- o`zini anglash jarayonida faol foydalanishdan iborat.

Bu ishning pirovard maqsadi- o`quvchini mustaqil o`ylab ongli ravishda kasb tanlashga yetaklash va maktab sharoitida imkoni boricha kasbga dastlabki psixologik tayyorgarlikni ta`minlashdir. O`quvchilar bilan bunday ish olib borishda guruh va individual kasbiy maslahatlar shaklidan foydalanish maqsadga muvofiq.

Kasb-hunarga yo`naltirish insonga uning u yoki bu faoliyat uchun zurrur bo`lgan xususiyatlarini inobatga olgan holda beriladigan yordam, uning bir tomondan jamiyat uchun kerakli bo`lishi, ikkinchi tomondan o`zining shaxsiy maqsadlariga erishishi, hayotiy sharoitlarining o`zgarishi davomida ta`lim, mehnat sohalarini mustaqil va ongli tanlay olishi uchun qo`llab-quvvatlash, imkoniyat yaratishdir.

REFERENCES

1. Turg'unov S.T., Maqsudova L.A. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish. - T.: "Fan" 2019. - 168 b.
2. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat - Toshkent, TDPU, 2003,- 174 b.
3. Tolipov O'., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot.- T.: Fan, 2005,- 206 b
4. Husanov B. G'ulomov V. Muomala madaniyati. Darslik. - T.: Iqtisod - moliya 2018.- 156 b.